

**Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού:
η σημειωτική συμβολή τους στη αφηγηματική πλοκή και στην ενίσχυση της
αναγνωστικής πρόσληψης**

Μαρία Δημάση*

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία θα παρουσιάσει με συντομία τα αποτελέσματα έρευνας επί του συνόλου των διηγημάτων του Γεωργίου Βιζυηνού με σημείο αναφοράς τον εντοπισμό και τη λεξιλογική-ερμηνευτική μελέτη των λέξεων από την τουρκική γλώσσας στα κείμενα και στη συνέχεια την αξιολογική-κριτική αποτίμηση αυτής της χρήσης στη διαμόρφωση/εξέλιξη της πλοκής -κατά περίπτωση- και στην αναγνωστική πρόσληψη.

Η γλώσσα της γραφής του Βιζυηνού έχει μελετηθεί σε βάθος (βλ. ενδεικτικά: Μητσάκης 1982· Δημάση 2013, 21-26). Η χρονική σύμπτωση της συγγραφικής παραγωγής του με μία σημαντική φάση του γλωσσικού ζητήματος επηρέασε άμεσα ή έμμεσα τις γλωσσικές επιλογές του (Serrano 2006, όπου: Βαλέτας 1937, 285-287· Μιχάλης 1997, 48-52· Κουτριάνου 2003, 147-159). Οι διαπιστώσεις των μελετητών συγκλίνουν στην άποψη ότι προσπάθησε να επιτύχει μία σύζευξη αντίθετων στοιχείων, όπως συμβαίνει και με τους χαρακτήρες και τη θεματολογία των έργων του (Χρυσανθόπουλος 1994, 29): λόγια και λαϊκά στοιχεία στη γλώσσα (Γκότοβος 1997, 117), χαρακτήρες εγγράμματοι εξευρωπαϊσμένοι και χαρακτήρες λαϊκοί και αγράμματοι, λαϊκοί μύθοι, προκαταλήψεις, δεισιδαιμονίες, προφητείες, ψυχολογικές αναλύσεις, θρησκευτική πίστη. Ο τρόπος που διαχειρίστηκε τη γλώσσα στο πεζογραφικό του έργο συνιστά, επίσης, μία σημαντική απόκλιση από την γλωσσική-τυπολατρική μορφολογία της (πνευματικής) εποχής του (Μαρκάκης 1988, 52), τείνοντας προς τον γλωσσικό φορμαλισμό της Α΄ Αθηναϊκής Σχολής.

Στα διηγήματά του εισήγαγε ένα πολύ στοχαστικό σχήμα: την απλή και θαυμάσια καθαρεύουσα για τις περιγραφές και τη δημοτική για τους διαλόγους μεταξύ των πρωταγωνιστών με την προσθήκη θρακικών διαλεκτικών στοιχείων. Οι δύο γλωσσικοί κώδικες του Βιζυηνού λειτουργούν ως ρεαλιστικά σήματα αλλά και, κυρίως, ως δείκτες πολιτισμικών και κοινωνικών διαφορών. Καθαρεύουσα μιλούν τα αφηγηματικά πρόσωπα, Έλληνες και ξένοι, που έχουν πρόσβαση στην παιδεία, στην εξουσία και στον πλούτο και τοποθετούνται χωρικά στα αστικά κέντρα και στην ευρωπαϊκή Δύση. Δημοτική γλώσσα χρησιμοποιούν φτωχοί και καταφρονεμένοι, Έλληνες και Τούρκοι, στην ύπαιθρο της ελληνοτουρκικής Ανατολής (Μουλλάς 2003, σδ΄· Δημάση 2013, 21-26).

Η έρευνα

Με τη χρήση της δημοτικής γλώσσας συνδέεται και η αξιοποίηση τουρκικών λέξεων στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού. Οι λέξεις αυτές εντάσσονται στη μελέτη του εξωτερικού δανεισμού της ελληνικής γλώσσας και συγκεκριμένα στα μεταγενέστερα δάνεια τα οποία προέκυψαν μέσω του ιστορικού γεγονότος της Τουρκοκρατίας (Μπακάκου-Ορφανού 2005, 146) και χαρακτηρίζονται ως λαϊκά

* Η Μαρία Δημάση (email: mdimasi@bscc.duth.gr, cv: <http://utopia.duth.gr/~mdimasi/>) είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Το γνωστικό της αντικείμενο είναι: Διδακτική γλώσσας και λογοτεχνίας με έμφαση στον παρευξείνιο χώρο. Το κείμενο της εισήγησης στο Ε΄ Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014), αποτελεί σύνοψη των αποτελεσμάτων της μελέτης: *Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού: η σημειωτική συμβολή τους στη αφηγηματική πλοκή*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 2013.

δάνεια (Ξυδόπουλος 2009, 100-101). Λέξεις από την τουρκική γλώσσα υπάρχουν στα τέσσερα «θρακιώτικα» διηγήματά του, τα οποία και αποτέλεσαν το ερευνώμενο υλικό:

- Τό άμάρτημα τής μητρός μου
- Ποίος ήτον ό φονεύς τοῡ αδερφοῡ μου
- Τό μόνον τής ζωής μου ταξειδιον
- Ό Μοσκώβ Σελήμ

Στα υπόλοιπα τέσσερα διηγήματα τα ευρήματα είναι ελάχιστα (βλ. Δημάση 2013).

Οι λέξεις εντοπίστηκαν στα συγκεκριμένα κείμενα και μελετήθηκαν ως προς τα σημασιολογικά τους χαρακτηριστικά, στο πλαίσιο της δηλωτικής και της αναφορικής λειτουργίας τους. Η αναγωγή των λέξεων σε επίπεδο σημαινόντων και σημαινομένων, στο κατά περίπτωση περικείμενο, ανέδειξε τη σημαντικότητα της ποικιλίας των σημασιών, γνωστικής, εκφραστικής-συγκινησιακής και κοινωνικής, καθώς και της πολυσημίας (Μπακάκου-Ορφανού 2005, 72-115) η οποία εντάχθηκε στη συγκριτική μελέτη των σημασιών στη δότρια και τη γλώσσα υποδοχής αφενός και στην εξελικτική πορεία της λέξης στις δύο γλώσσες αφετέρου, στην περίπτωση που αυτή μέχρι και σήμερα ανήκει στο κοινό ελληνοτουρκικό λεξιλόγιο (Δημάση, Νιζάμ 2004).

Για τη μελέτη του «λεξιλογίου» που προέκυψε από την έρευνα χρησιμοποιήθηκαν πολλά λεξικά για τη σημασία της κάθε λέξης στην ελληνική¹ και στην τουρκική² γλώσσα, από την εποχή σχεδόν της συγγραφής μέχρι σήμερα,

¹ •Χλωρός, Ί. (Α΄: 1899 - Β΄: 1900). Λεξικόν Τουρκο-Έλληνικόν, έν Κωνσταντινουπόλει: έκ τοῡ Πατριαρχικού Τυπογραφείου.

•Δημητράκος, Δ. (χ.χ.). Μέγα Λεξικόν όλης τής έλληνικής γλώσσας, τ. ΙΔ΄. Αθήνα: ΔΟΜΗ.

•Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (1998). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

•Tuncay, F., Καρατζάς, Λ. (2000). Τουρκοελληνικό Λεξικό (Türkçe-Yunanca Sözlük). Αθήνα: Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού.

•Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας, Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας.

Για τις σημασίες των λέξεων στη σύγχρονη τουρκική και τη Νέα Ελληνική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε το βιβλίο:

•Δημάση, Μ., Νιζάμ, Α., (2004). Το Κοινό Ελληνοτουρκικό λεξιλόγιο. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

² Α. Για την τουρκική γλώσσα της εποχής (περίπου) της συγγραφής των διηγημάτων (οθωμανική γλώσσα και γραφή)

•Vefik Paşa, A. (1876). Lehçe-i Osmani, C. 1. 2. İstanbul: Matba'a-i Âmire.

• Χλωρός, Ί. (Α΄: 1899 - Β΄: 1900). Λεξικόν Τουρκο-Έλληνικόν, έν Κωνσταντινουπόλει: έκ τοῡ Πατριαρχικού Τυπογραφείου.

•Sami, Ş. (1901). Kamus-i Türki. İkdâm

•Bahaeddin, M. (1920). Yeni Türkçe Lügat. İstanbul: Evkaf-i İslâmiye Matbaası.

•Devellioğlu, F. (a) (1970). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Doğus Matbaası.

•Devellioğlu, F. (b) (2002). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.

(Τα λεξικά του Devellioğlu καταγράφουν κυρίως την οθωμανική γλώσσα με τη χρήση των χαρακτήρων της οθωμανικής γραφής για τα λήμματα και της τουρκικής για τα ερμηνεύματα).

Β. Για την τουρκική γλώσσα από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα:

Doğan, M. (2001). Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Vadi Yayınları.

•Eyuboğlu, İ. Z. (1998). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Sosyal Yayınları.

•Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. C.2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

•Şenyapılı, Ö. (2003). Her Sözü'nün Bir Öyküsü Var. 2η εκδ. Ankara: Metu Press.

•Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Γ. Για τη σύγχρονη τουρκική γλώσσα:

•Türkçe Sözlük, (1998). C. I. II. Ankara: Türk Dil Kurumu.

•Tuncay, F., Καρατζάς, Λ. (2000). Τουρκοελληνικό Λεξικό (Türkçe-Yunanca Sözlük). Αθήνα: Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού.

διαμορφώνοντας έτσι μία βάση λεξιλογικών/γλωσσικών δεδομένων που καταγράφει την πορεία των λέξεων ως προς το/τα σημαίνον/σημαινόμενα και επομένως τη συμβολή τους στην κατανόηση του κειμενικού νοήματος.

Για κάθε διήγημα προέκυψε ένα «γλωσσάριο» και στο τέλος ένα για το σύνολο των λέξεων τουρκικής προέλευσης. Στο λεμματολόγιο καταχωρήθηκαν οι βασικοί τύποι αναφοράς των λεξιμάτων, όπως ισχύουν για την ελληνική γλώσσα: ο τύπος της ονομαστικής του ενικού (ή του πληθυντικού) για τα ονόματα, της ονομαστικής ενικού του αρσενικού για τα επίθετα και του πρώτου προσώπου της οριστικής του ενεστώτα για τα ρήματα (Μπακάκου-Ορφανού 2005, 31). Όσον αφορά την ορθογραφία αρκετών λέξεων, αυτή δεν είναι σταθερή στα διηγήματα. Στην εργασία καταγράφονται όπως ακριβώς παρατίθενται στο αντίστοιχο κείμενο από τον Βιζυηνό.

Τα ευρήματα

1. Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στο διήγημα: *Τό άμάρτημα τῆς μητρός μου*

Οι λέξεις είναι συνολικά 15 (γραμματική ταξινόμηση στην ελληνική γλώσσα³: 12 κοινά και 2 κύρια ουσιαστικά και ένα επιφώνημα). Η χαρτογράφησή τους στην αφηγηματική πλοκή ανά θεματική ενότητα του διηγήματος (βλ. σχετικά: Δημάση 2013, 47) είναι η εξής:

Ενότητα 1 ^η	Τουρκία, δράμι, ρακή, μπακάλης, χαμαγλί, σαλαβάτι
Ενότητα 2 ^η	μαγκάλι, χράμι ⁴ , ρουμπιέδες, σαλιβάρι
Ενότητα 3 ^η	χράμι , κηλίμι
Ενότητα 4 ^η	παρᾶς
Ενότητα 5 ^η	Καρσιμαχαλάς, χατήρι, σουῤς!

Εντοπίζονται στην αφήγηση της παιδικής ηλικίας του συγγραφέα-αφηγητή, αφορούν τη διάσταση του χώρου σε μακροεπίπδο και τα αντικείμενα, τα οποία συνδέουν τα αφηγούμενα με την καθημερινότητα των προσώπων και ειδικότερα με τη μητέρα και τις δράσεις της που εγκεντρίζονται στις προλήψεις και τη λαϊκή θρησκευτικότητα, αποδεικνύοντας ότι οι άνθρωποι και ο τόπος αποτελούσαν σταυροδρόμι πολιτισμών και αντιλήψεων. Η απουσία τουρκικών λέξεων στην ενότητα που αφηγείται τη συνάντηση μητέρας-Πατριάρχη θεωρείται ως αναμενόμενη.

2. Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στο διήγημα: *Ποῖος ἦτον ὁ φονεύς τοῦ αδερφοῦ μου*

Οι λέξεις είναι συνολικά 79 (γραμματική ταξινόμηση στην ελληνική γλώσσα:

•<http://tdkterim.gov.tr/bts>

Δ. Εξειδικευμένα λεξικά της τουρκικής γλώσσας

•Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İnkılap, C. 2 (λεξικό εκφράσεων· το C. 1 είναι λεξικό παροιμιών).

•Dilipak, A., Meriç, N. (2000). Ansiklopedik İsim Sözlüğü. İstanbul: Risale Yayınevi (λεξικό ονομάτων).

•Koçu, R. E. (1969). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları (λεξικό ένδυσης και διακόσμησης).

•Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. 1.2.3. İstanbul: M.E.B. (λεξικό ιστορικών οθωμανικών όρων και εκφράσεων).

•Türk Atasözleri ve Deyimleri I, (1992). İstanbul: M.E.B. (λεξικό παροιμιών και εκφράσεων).

³ Οι μορφολογικές διαφοροποιήσεις των λέξεων από τη δότρια στη γλώσσα-στόχο, την ελληνική, καθώς και οι γραμματικές συγκλίσεις και αποκλίσεις αποτελούν το περιεχόμενο άλλης εργασίας μας η οποία βρίσκεται στο στάδιο της συγγραφής.

⁴ Με έντονα γράμματα στους πίνακες που παρατίθενται στην εργασία υπογραμμίζονται οι επαναλαμβανόμενες σε περισσότερες από μία ενότητες λέξεις.

44 κοινά και 27 κύρια ουσιαστικά και 3 επιφωνήματα. Υπάρχουν, επίσης, 2 τροπικά επιρρήματα, 2 επίθετα και 1 ρήμα). Η χαρτογράφησης τους στην αφηγηματική πλοκή ανά σκηνή και επεισόδιο του διηγήματος (βλ. σχετικά: Δημάση 2013, 130-131) είναι:

Σκηνή α΄	
Επεισόδιο 1 ^ο	άσκέρι* , ἄτι , Κ(κ)αῦμακάμης , καῦμές-δες, κονάκι, Λουλεβουργά-ζ(ι) , Μπαλκάνια, μπελᾶς, παρᾶς , τουφέκιον , τουφεκιά, φέσι-ον,
Επεισόδιο 2 ^ο	Βαλινδέ , γιασμάκιον , Ζαπτιές , κέφι, Κιαμήλ-ης , κιαφίρης, κουρμπάνι, μηντέρ ἄλτι, μουσαφίρης, Ἰθωμανίς , παπούτσι, σουλτάνα, Σουλτάνε μου , σοφτάς, Τούρκισσα, Τούρκος , φερετζές, χάνι , χανούμισσα , χατήρι
Επεισόδιο 3 ^ο	ἄ-λά-τούρκα, καφές, Κιαμήλης , ντζάνουν, τεμενάς , Τούρκος , χάνι , χανούμισσα
Διηγηματικό ιντερμέδιο	Ἀράπης, γιασμάκιον , Κιαμήλης , λαχούρι, Μβαλουκλί, Μβαλουκλί, Μεφά-μειδάνι, μουχαμπέτι, Νδιβάν-γιολού, Ἰθωμανίς , σαρίκιον , τεμενάς , τζαμί, τσουμπές, χαλί, χανούμισσα , χαρέμιον
Σκηνή β΄	
Επεισόδιο 1 ^ο	άσκέρια , Κιαμήλ , Ἰθωμανίς , τεμενάς , χαρέμιον
Επεισόδιο 2 ^ο	Βαλινδέ , Ζαπτιές , Κιαμήλης , Νεότουρκοι, Τούρκος , σοφᾶς , χαρέμιον
Επεισόδιο 3 ^ο	ἄντε, ἄφιόνι, βαλιδέ , γελέκι, γιασμάκιον , γιασμάκιον , (ν) δερβίσης , Ζαπτιές , ἰμάμης, κανκαρδάσης, Καρά σεβδάς, κεμέρι , Κιαμήλ-ης , κιόσκι, Μπέης, Ναζιλέ, Ἰθωμανίς , παρᾶς , Πασσᾶς, Σεῖχης , Σουλτάνε μου , Σουλτάνης, σοφτάς , Τεκές , τουρκικός-ή-ό, Τούρκος , τουφέκι , χανούμισσα , χατήρι
Επεισόδιο 4 ^ο	Κιαμήλ , σοφᾶς , σοφτάς , Σουλτάνης, ὀθωμανικός-ή-ό, Ἰθωμανός, Χάνιον , χράμι,
Επεισόδιο 5 ^ο	Κιαμήλ-ης , σαρίκιον , Σεῖχης , Τεκές , σοφτάς , τουλοῦμι, Τούρκος , τουφέκι , κεμέρι , παρᾶς , σουλτανέλης, Καῦμακάμης , Λουλεβουργᾶς , Κιαμήλ
Διηγηματικός επίλογος	ἄμάν, Δερβίσης , καῦμακάμης , καφτάνιον, Κιαμήλ-ης , κιουλάφιον, Μέκκα, μπήλμεσιν, σουλτανήμ, Σουλτάνε μου

Αφορούν, κυρίως, τη διάσταση του χώρου και πάλι αλλά σε μακρο- και μικρο-επίπεδο και με σημείο αναφοράς λέξεις με πολιτισμικό φορτίο [βλ. Werzbicka 1997; Γεωργαντίδου 2009· Δημάση (α) 2013, 1]: ιστορικά μνημεία και των δύο λαών, αντικείμενα καθημερινής χρήσης, ενδυμασία, διοίκηση και κοινωνία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ὅσον αφορά τα δρώντα πρόσωπα οι λέξεις που μελετούμε επικεντρώνονται στον Κιαμήλ και τη μητέρα του και δευτερευόντως στα πρόσωπα της οικογένειας του αφηγητή (σε σχέση με τα γεγονότα της αφήγησης στη Βιζύη και το Λουλεβουργᾶζ) και στα βιώματά τους στην Πόλη στο πλαίσιο των σχέσεων με την τουρκική οικογένεια.

3. Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στο διήγημα: *Τό μόνον τῆς ζωῆς μου ταξείδιον*

Οι λέξεις είναι συνολικά 67 (γραμματική ταξινόμηση στην ελληνική γλώσσα: 35 κοινά και 14 κύρια ουσιαστικά, καθώς και 12 επίθετα, 1 ρήμα και 4 επιφωνήματα.

Η χαρτογράφησή τους στην αφηγηματική πλοκή ανά θεματική ενότητα του διηγήματος (βλ. σχετικά: Δημάση 2013, 196) είναι:

Ενότητα 1 ^η	κάλφας
Ενότητα 2 ^η	ἀράπης , ἄτι, ἀφερήμ, Βαλιδέ-Σουλτάνα , γιακάς, γκιαούρικος-η-ο, δαερές-δες, Ἐδινέ Καπουσοῦ, ἐσνάφι-ον, καμτσίκι, Κεμπετσή-Χάνιον, Κισλάρ ἀγᾶς, Κισλαραγᾶς, μεντέρι-ον, μοχαλεμπί, μπακλαβάς, μπόγος, μπουρέκι, Ντολμᾶ-μπαχτσές, πασ(σ)ᾶς, πεχληβάνης, πιαντές, Σουλτάνα, Σουλτανήμ, σουλτανικός, Σταμπούλ, τεζιάχιον, τζαμεκιάνιος, Τσαρσίον, τσουρέκιον, χάνι, χαρέμι-ον
Ενότητα 3 ^η	ἄιντε, Μπαήρα, ὀθωμανός , σαψάλης, σουρτούκης, τεμπέλης, τεμπέλαρος, τουρκικός , χαϊμανᾶς, χαραμοφᾶς, χουλούζης
Ενότητα 4 ^η	Ἄι χᾶκ, ἀράπης , Βαλιδέ-Σουλτάνα , βασκετίζω, Γιανιτσαριό, Ἴζάμι, ἰμάμης, καβάδι, καβούκι, κανγᾶς, κέφι, μαδί (ά), μεράκι, μπακήρα, μουσαφίρης, ὀγοῦρι, ὀθωμανός , Τουρκαλάς, τουρκικός , τσελάτης, τσόχινος, σαλιβάριον, φιρμάνι, χαβέσι, χαρέμι-ον , Χατζίδενα

Οι λέξεις από την τουρκική γλώσσα αφορούν τον Γιωργή και τον παππού. Εντοπίζονται σε δύο κύρια σημεία τη αφηγηματικής πλοκής:

- στη ζωή του μικρού ραφτόπουλου στην Πόλη (συμβάλλουν στην περιγραφή και τη διατύπωση αξιολογικών κρίσεων προσώπων -χαρακτήρων και συμπεριφορών-)
- στη συνάντηση του Γιωργή με τη γιαγιά και στη συνέχεια με τον παππού (εντοπίζονται στο αφηγηματικό ταξίδι της ζωής τού παππού και αφορούν την προσωπική, οικογενειακή του ζωή όπως εγκεντρίζεται στην ιστορία του τόπου και του «γένους», όπου και προκύπτουν ανακολουθίες ιστορικού-αφηγηματικού χρόνου ὅσον αφορά τα αφηγούμενα ιστορικά γεγονότα).

4. Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στο διήγημα: *Ὁ Μοσκόβ Σελήμ*

Οι λέξεις είναι συνολικά 109 (γραμματική ταξινόμηση στην ελληνική γλώσσα: 72 κοινά και 26 κύρια ουσιαστικά, καθώς και 3 επίθετα, 3 ρήματα και 5 επιφωνήματα. Η χαρτογράφησή τους στην αφηγηματική πλοκή ανά θεματική ενότητα του διηγήματος (βλ. σχετικά: Δημάση 2013, 276-277) είναι:

Εισαγωγή	Τούρκος
Ενότητα 1 ^η	Αγά(ᾶ)ς , βᾶι , ζυγκιά, ἰνσαλλάχ , Καϊνάρτζα, καλπάκι, καφές , κηνιασμένος-η-ο, μιναρές, Μπέης , ντέρτι/α, Ροῦμ, σειρίτι-ον, Σελήμ , τενεκές, τζισβέδες, Τουρκία , Τοῦρκος , τσάι , φέσι-ον , χαΐρι , χαρέμι
Ενότητα 2 ^η	ἄτι, ἀσκέρι, ἀφιόνι, ἄχτι, ἄμάν, ἀχοῦρι, βᾶι , ἰμάμης, γκιαούρης, Ἴνσαλλάχ , καρίζι, κισμέτ-ι , κονάκι , μεντέρι , μπαϊράκι, μπαϊράμι, μπαριακτάρης, μπέης , μπελᾶς , μπερμπατιά, παρᾶς, ποτούρι, σελαμλίκι , Σερασκέρης , Σουλτάνος , τακρίρι, τζαμεντάνια, τιπελίδικος-η-ο, τοζλούκι, τουμπελέκι, φέσι-ον , χανούμισσα , χαρέμι , Χασάν-ης
Ενότητα 3 ^η	Βαλκάνι-α , κεμέρι, κισμέτ-ι , ντοβλέτι, ντουφέκι , παρᾶς, ποτούρι, Σερασκέρης , Σουλτάνος , χαλάλι
Ενότητα 4 ^η	Καλίφης , κισμέτ-ι , κονάκι , μεντέρι , μετερίζι, μικιάνι, μουφτῆς ,

	μπέης-έφέντη, νικιάχι, παπούτσι, ρακί , Σακήρμπαμπας, σελαμλίκι , Σελήμ , Σερασκέρης , σεριανίζω, σκεντζεύω, σουβαρής, Σουλτάνος , τόπακας, τουρκικός-ή-όν , τρουβᾶς, τσαπράζ - ντιβάνι, Τούρκος , τσιμπούκι, τσιράκι, χάλι, χαμπάρι/χαμπέρι, χανούμ-Έφέντη, χανούμισσα , Χασάν-ης
Ενότητα 5 ^η	Άλλάχ! Άλλάχ! , Γαζή Όσμάν πασσᾶς, Ίσλάμ , κουρμπάνι, Μπαλκάνια , μπελᾶς , Μωάμεθ , ντοβλέτι , χαραμοφαγᾶς, ντουφέκι , Όσμάν-πασᾶς, πασσᾶς , Σελήμ , Σερασκέρης , Σουλτάνος , ταμπούρι, τσαούσης, Τάταροι, Τζερκέζιδες
Ενότητα 6 ^η	ἀφερήμ, γιακάς, ζευκι, κουμάρι, Μωάμεθ , Μωαμεθανός, Ντουνιά, πασσᾶς , Σελήμ , Τουρκία , Τούρκος , τουρκικός-ή-ό , τσάι
Ενότητα 7 ^η	Βαλκάνι-α , Γιούσμπασι, έτζέλι, ισλάμ , μερχαμέτι, μουφτῆς , Μουχατζήριδες, ντοβλέτι , ὀθωμανικός-ή-ό, ρακί , σελαμλίκι , Σελήμ , Σερασκεράτο, Σουλτάνος , σουρμαλίζομαι, τζαμί-ον, Τούρκος , Τάταροι, Τζερκέζιδες, χαϊρι
Ενότητα 8 ^η	ἀγᾶς , κισμέτ-ι , μερχαμέτι, Σελήμ , Σελήμ Αγᾶς, Τούρκος
Ενότητα 9 ^η	Σελήμ , Σουλτάνος , Τούρκος , χανούμισσα , χαρέμι , Καλίφης
Ενότητα 10 ^η	Άλλάχ! Άλλάχ! , ισλάμ , καφές , Σελήμ , ὀσμανλήδες, Σουλτάνος , τεσκερές , Τούρκος

Σημασιολογικά καλύπτουν πολλές θεματικές περιοχές. Τα πρόσωπα που τις χρησιμοποιούν είναι κυρίως ο πρωταγωνιστής Μοσκώβ Σελήμ και δευτερευόντως ο αφηγητής, ο οποίος με τις συγκεκριμένες λέξεις από την τουρκική γλώσσα αναδεικνύει τη διαρκώς διαμορφούμενη και μεταβαλλόμενη ετερότητα του Τούρκου Σελήμ. Καταγράφεται η πορεία του Μοσκώβ από τη διαταραγμένη «έμφυλη ταυτότητα», η οποία επικοινωνεί τις συντεταγμένες που ορίζουν τη δομή μιας οθωμανικής οικογένειας, προς την ταυτότητα του Τούρκου (στρατιώτη) και τη διαμόρφωση ενός διαπολιτισμικού «εγώ» που διαλέγεται με τον εθνικά και θρησκευτικά «άλλο» μέχρι την τελική επιστροφή στην αποδοχή των χαρακτηριστικών της ταυτότητας του Τούρκου, η οποία οδηγεί την αφηγηματική πλοκή στη λυτρωτική αυτοδήλωση.

5. Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα

Μεταξύ Πειραιῶς και Νεαπόλεως

Αί συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας

Πρωτομαγιά

Διατί ἡ μηλιά δέν ἔγινε μηλέα

Μεταξύ Πειραιῶς και Νεαπόλεως	καραβάνιον, κιόσκιον, τοκάτ
Αί συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας	ἄχ, βᾶχ, γλέντι, καφές
Πρωτομαγιά	καμουτσίκι, μπερεκέτι, παραδάκι, τενεκές , Τούρκος , τουρκικός-ή-ό ,
Διατί ἡ μηλιά δέν ἔγινε μηλέα	χαϊβάνι

Οι λέξεις είναι λίγες και χωρίς ουσιαστική συμβολή στη δόμηση του κειμενικού νοήματος και στην εξέλιξη της πλοκής (βλ. σχετικά: Δημάση 2013, 287-289).

Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού, οι οποίες ανήκουν στο σύγχρονο κοινό ελληνοτουρκικό λεξιλόγιο

Από το σύνολο των 230 λέξεων από την τουρκική γλώσσα, οι οποίες «δρουν» στα διηγήματα του συγγραφέα, οι 116 ανήκουν στη σύγχρονη ελληνική και στη σύγχρονη τουρκική γλώσσα, δηλαδή στο κοινό λεξιλόγιο για ελληνόγλωσσους και για τουρκόγλωσσους αναγνώστες του έργου, συνιστώντας έτσι μία σημαντική βάση λεξιλογικού υλικού η οποία, κατανεμημένη σε όλα τα διηγήματα και υποστηρίζοντας τη διάρθρωση των δομικών μερών τους, συμβάλλουν στην αναγνωστική πρόσληψη στο πλαίσιο μιας διαπολιτισμικής αναγνωστικής διαδικασίας/στοχοθεσίας.

1.	Άγᾶς	ağa	59.	μπόγος	bohça
2.	ἄντε (ἄντε)	hadi, haydi	60.	μπουρέκι	börek
3.	Ἄλλάχ	Allah	61.	ντέρτι/α	dert
4.	ἄμάν	aman	62.	δοβλέτι, ντοβλέτι	devlet
5.	Ἄ(ἄ)ράπης	arap	63.	ντουνιάς	dünya
6.	ἄσκέρι	asker	64.	ντουφέκι τουφέκι	tüfek
7.	ἄτι	at	65.	ὄγούρι, γούρι	uğur
8.	ἄφερήμ	aferin	66.	παζάρι	pazar
9.	ἄφιόνι	afyon	67.	παπούτσι παπούτσι	pabuç
10.	ἄχ	ah	68.	παρᾶς παράς	para
10.	ἄχοῦρι	ahur	69.	Π(π)ασ(σ)ᾶς πασάς	paşa
11.	ἄχτι	ahit	70.	πεχληβάνης μπεχλιβάνης, πεχλιβάνης	pehlivan
12.	βάι	vay	71.	ρακί (ή)	rakı
13.	Βαλκάνι-α	Balkan, balkanlar	72.	σαλ(ι)βάρι-ον σαλβάρι	şalvar
14.	βάχ	vah	73.	σαρίκι-ον	sarık
15.	γιακάς	yaka	74.	σαπάλης σάψαλο	şapşal
16.	Γιανιτσαριό	yeniçeri	75.	σειρίτι-ον σειράδι, σιρίτι	şerit
17.	γενίτσαρος Γιανίτσαρος	yeniçeri	76.	Σειῆης, σεῆης,	şeyh
18.	γιλέκο, γελέκο γελέκι	yelek	77.	σεριανίζω σεριάνι	seyretmek, seyran
19.	γκιαούρης	gâvur	78.	Σουλτάνα	Sultan
20.	γκιαούρικος-η-ο	gâvur	79.	Σουλτάνος	sultan
20.	γλέντι	eğlenti	80.	σουρτούκης	sürtük
21.	(ν)δ(Δ)ερβίσης	derviş	81.	σοφᾶς, σοφάς	sofa
22.	δράμι	dirhem	82.	σοφτάς	softa
23.	ἔσνάφι(ον)	esnaf	83.	ταμποῦρι ταμπούρι	tabur

24.	ζαπτιές	zaptiye	84.	Τεκές, τεκές	tekke
25.	καβούκι	kavuk	85.	τεμενάς	temenna
26.	καλπάκι	kalpak	86.	τεμπέλης	tembel
27.	κάλφας	kalfa	87.	τενεκές	teneke
28.	καμουτσίκι, καμτσίκι, καμουτσί	kamçı	88.	τζαμί-ον	cami
29.	καρσί μαχαλάς	Karşımahalle	89.	τουλούμι, τουλούμι	tulum
30.	καυγᾶς	kavga	90.	τουμπελέκι	dümbelek
31.	καφές	kahve	91.	Τούρκισσα	Türk
32.	καφτάνιον	kaftan	92.	Τοῦρκος	Türk
33.	κεμέρι	kemer	93.	τουφέκι-ον	tüfek
34.	κέφι	keyif	94.	τσάι	çay
35.	κιλίμι κηλίμι	kilim	95.	τσακπίνι τσαχπίνης	çapkin
36.	κιόσκι	köşk	96.	τσαούσης	çavuş
37.	κισμέτ-ι	kismet	97.	τσαπράζ – ντιβάνι	çapraz divan (durmak)
38.	κονάκι	konak	98.	τσιμποῦκι, τσιμπούκι	çubuk
39.	κουμάρι	kumar	99.	τσιράκι	çırak
40.	κουρμπάνι	kurban	100.	τσουρέκιον	çörek
41.	λαχούρι	lâhurî	101.	τσόχινος τσόχα	çüha
42.	μαγκάλι	mangal	102.	φερετζές	ferace
43.	μεράκι	merak	103.	φερμάνι, φιρμάνι	ferman
44.	μετερίζι	metris	104.	φέσι-ον	fes
45.	Μεφά- μειδάνι μειντάνι	Vefa Meydanı		χαιβάνι	hayvan
46.	μιναρές	minare (από τα αραβικά: menâre)	105.	χαΐρι	hayır
47.	μιντέρι μεντέρι- ον	minder	106.	χαλάλι	helal
	μουσαφίρης	misafir	107.	χαλί	halı

48.					
49.	μουφτής	müftü	108.	χαμαγλί χαϊμαλί	hamaylı
50.	μουχαμπέτι	muhabbet	109.	χαμπάρι/χαμπέρι	haber
51.	μοχαλεμπί	muhallebi	110.	χάνι-ον	han
52.	μπαϊράκι	bayrak	111.	χανούμισσα	hanım
53.	μπαϊράμι	bayram	112.	χαραμοφᾶς, χαραμοφαγᾶς χαραμοφᾶης	haram yiyici
54.	μπακάλης	bakkal	113.	χαρέμι-ον	harem
55.	Μπακήρα μπακίρι	bakır	114.	χατζίδενα	hacı
56.	μπακλαβάς	baklava	115.	χατήρι χατίρι	hatır
57.	μπέης	bey	116.	χράμι-ον	ihram
58.	μπελᾶς	belâ	ΣΥΝΟΛΟ: 116 ΛΕΞΕΙΣ		

Διαπιστώσεις-Προτάσεις

Οι λέξεις που ερευνήθηκαν σημασιολογικά μελετήθηκαν και ως γλωσσικά σημεία των κειμένων, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της αφηγηματικής πλοκής με σημείο αναφοράς το κατά περίπτωση συγκείμενο και το περικείμενο: τα κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά συμφραζόμενα του χωροχρόνου, ιστορικού και αφηγηματικού (Για τη σημειωτική προσέγγιση και την ερμηνεία με στοιχεία κριτικής ανάλυσης λόγου βλ. σχετικά: Μπονίδης 2004, 140-152· Καψωμένος 2008).

Πέραν του επιστημονικού ενδιαφέροντος για τα ευρήματα της έρευνας [Επισημαίνεται η σημασιολογική ταύτιση σε αρκετές λέξεις (π.χ., άτι, καβγᾶς κλπ.), η μερική σημασιολογική συμφωνία (π.χ. φέσι-ον) ή η πλήρης διαφοροποίηση/απόκλιση (π.χ. ασκέρι). Τα σημαινόμενα των λέξεων και οι διαφοροποιήσεις τους μεταξύ των δύο γλωσσών συνιστούν υλικό μελέτης στο επίπεδο της απώλειας ή της διατήρησης του πολιτισμικού φορτίου τους κατά τη διαδικασία της μετάφρασης (Δημάση, Χαρατσιδής 2011) από την ελληνική στην τουρκική⁵, καθώς και της επίδρασης της διαφοροποιημένης σημασίας κάποιων από αυτές στην πρόσληψη του νοήματος με σημείο αναφοράς τη γλώσσα της συγγραφής και τη νέα ελληνική (Δημάση, Νιζάμ 2004)] στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας σημειώνεται η δυνατότητα αξιοποίησης των λέξεων που εντοπίζονται στο κοινό ελληνοτουρκικό λεξιλόγιο με μία διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας της λογοτεχνίας και μάλιστα προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης στόχων διαπολιτισμικής της αξιοποίησης (κατανόηση κειμένου, παραγωγή γραπτού λόγου).

Συγκεκριμένα προτείνεται:

- η υποστήριξη της διδασκαλίας των κειμένων του Γ. Βιζυηνού (βλ. διδακτικές

⁵ Στη μοναδική μετάφραση των διηγημάτων του Γεωργίου Βιζυηνού στην τουρκική γλώσσα ο μεταφραστής διατηρεί τις λέξεις που εντοπίστηκαν στην εργασία, αποδίδοντας μορφολογικά τα λεξήματα στην τουρκική (Bleda 1994).

προτάσεις στο Δημάση 2010) που υπάρχουν στα εγχειρίδια λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Δημάση 2012) (στόχοι: κατανόηση των αφηγηματικών συμβάσεων, παραγωγή καθοδηγούμενου ή δημιουργικού γραπτού λόγου).

- δημιουργία-αξιοποίηση υλικού άσκησης για τους φοιτητές/τριες της τουρκικής κατεύθυνσης σε Τμήματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα και σε Τμήματα ελληνικών σπουδών στην Τουρκία (στόχοι: διευκόλυνση της κατανόησης και της πρόσληψης του κειμένου - μελέτη ζητημάτων μετάφρασης).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βαλέτας, Γεώργιος. «Φιλολογικά στο Βιζυηνό». *Θρακικά* 8 (1937): 211-304.

Bleda, Osman. *Moskof Selim. Georgios Vizyinos*. Istanbul: Belge Yayinlari, 1994.

Γ. Μ. Βιζυηνός. *Νεοελληνικά Διηγήματα*. Επιμέλεια Παναγιώτης Μουλλάς. Αθήνα: Εστία, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, 2003.

Γεωργαντίδου, Χριστίνα. *Διδασκαλία του λεξιλογίου: Λέξεις με πολιτισμικό φορτίο. Η περίπτωση της Πιστοποίησης Επάρκειας της Ελληνομάθειας*. Διπλωματική εργασία. ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Γλωσσολογίας, Θεσσαλονίκη, 2009.

Γκότοβος, Αθανάσιος. «Γλωσσική παλινδρόμηση και επικαιρότητα του Βιζυηνού». Στο: Ξανθή Κατσάρη Βαφειάδη (Επιμ.) *Γεώργιος Βιζυηνός, Η ζωή και το έργο του* Περιφερειακό Συνέδριο. Κομοτηνή: Δήμος Κομοτηνής, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κομοτηνής 1997: 117.

Δημάση, Μαρία, Νιζάμ, Αχμέτ. *Το Κοινό Ελληνοτουρκικό λεξιλόγιο*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 2004.

Δημάση, Μαρία. «Η αξιοποίηση του διηγήματος ‘Μοσκόβ Σελήμ’ του Γ. Βιζυηνού με βάση τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Στο: Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Ιωάννη Βαρθολομαίο. Πανεπιστήμιο Πειραιώς 2010: 263-276. Διαθέσιμο στο: <http://utopia.duth.gr/~mdimasi/cv/cv36.pdf>.

Dimasi, Maria, Charatsidis, Eleftherios. “Loss or retention of cultural elements when translating literary works: the case of Russian literary in the books used for the teaching of literature in Secondary Education in Greece”. *Intercultural Communications* 15 (2011): 13-20.

Δημάση, Μαρία. *Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού: η σημειωτική συμβολή τους στη αφηγηματική πλοκή*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 2013.

Δημάση, Μαρία (α). “Использование заимствований в процессе обучения лексике русского языка как иностранного (на материале греческой мифологии)” (Η συμβολή των γλωσσικών δανείων στη διδασκαλία του λεξιλογίου της ρωσικής ως ξένης γλώσσας: η περίπτωση λέξεων της ελληνικής μυθολογίας). *Вестник Московского Университете* 22/4 (2013). Διαθέσιμο στο: <http://utopia.duth.gr/~mdimasi/cv/CV49.pdf>

Καψωμέος, Ερατοσθένης. *Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*. Αθήνα: Πατάκης, 2008.

Κουτριάνου, Ελένη. *Γ.Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ. Τα Ποιήματα Α΄* (Επιμ.) Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Ακαδημία Αθηνών, 2003.

Μαρκάκης, Μανώλης. «Η διθυραμβική αίσθηση στη διηγηματογραφία του Γ. Βιζυηνού». *Τετράδια «Ευθύνης»* 29 (1988): 52-57.

Μητσάκης, Καριοφύλλης. *Πορεία μέσα στο χρόνο. Μελέτες Νεοελληνικής Φιλολογίας*. Αθήνα: Φιλιππότης, 1982.

Μιχάλης, Αθανάσιος. «Ο Γεώργιος Βιζυηνός και το γλωσσικό ζήτημα». *Διαβάζω* 370

(1997): 48-52.

Μπακάκου-Ορφανού, Αικατερίνη. «Η λέξη της Νέας Ελληνικής στο γλωσσικό σύστημα και στο κείμενο». *Παρουσία-Παράρτημα* αρ. 65 (2005).

Μπονίδης, Κυριάκος. *Το περιεχόμενο του σχολικού χειριδίου ως αντικείμενο έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004: 140-152 Η κριτική ανάλυση λόγου.

Ευδόπουλος, Γιώργος. *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης, 2009.

Serrano, M. «Το γλωσσικό ζήτημα στο έργο του Γ. Βιζυηνού». Στο: Πρακτικά Γ' συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα*. Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006. Διαθέσιμα: <http://www.eens-congress.eu/>,

Χρυσανθόπουλος, Μιχάλης. *Γεώργιος Βιζυητός. Μεταξύ φαντασίας και μνήμης*. Αθήνα: Εστία, 1994.

Werzbicka, Anna. *Understanding Cultures trough key words*. New York: Oxford University Press, 1997.